FORTEPIANO DARSLARIDA MILLIY ASARLARNI TAHLIL QILISH ORQALI TALABALARNING MUSIQIY VA ESTETIK DIDINI SHAKLLANTIRISH

Sobirjonov Akbar-Mirzo Zafarjon o‘g‘li
Qo‘qon davlat universiteti stajyor o‘qituvchi
sobirjonovakbarmirzo@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada fortepiano darslarida milliy musiqiy asarlarni tahlil qilish orqali talabalarning musiqiy tafakkuri va estetik didini shakllantirish masalalari yoritilgan. O‘zbek kompozitorlari asarlari va maqom an’analarini tatbiq etishning metodik bosqichlari hamda talabalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: fortepiano ta’limi, milliy musiqa merosi, musiqiy-estetik did, musiqiy tafakkur, musiqiy tahlil, maqom an’analari, ijrochilik mahorati, badiiy idrok, kompozitorlik san’ati, pedagogik yondashuv, xalq kuylari, lad xususiyatlari, ritmik tuzilish, badiiy talqin, integratsiya.

Bugungi kunda oliy musiqiy ta’lim tizimida bo‘lajak mutaxassislarning ijrochilik mahoratini rivojlantirish bilan bir qatorda, ularning ma’naviy dunyosi, badiiy tafakkuri va estetik didini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Musiqa san’ati insonning hissiy olamiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan, uning go‘zallikni anglash, voqelikni badiiy idrok etish va milliy qadriyatlarga munosabatini shakllantiradigan san’at turlaridan biridir. Shu jihatdan fortepiano darslarida milliy musiqiy asarlarni o‘rganish va tahlil qilish talabalarning nafaqat ijrochilik kompetensiyasini, balki musiqiy-estetik madaniyatini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Fortepiano ta’limida milliy repertuardan foydalanish masalasi faqat muayyan asarni texnik jihatdan o‘zlashtirish bilan cheklanmasligi kerak. Asarning yaratilish tarixi, janri, xarakteri, musiqiy ifoda vositalari va milliy uslubini tushunish ijroning badiiy sifatini belgilovchi muhim omillardandir. Fortepiano uchun moslashtirilgan xalq kuylari hamda milliy kompozitorlarning asarlari talabalarga milliy musiqiy tafakkurni zamonaviy cholg‘u ijrochiligi imkoniyatlari bilan uyg‘unlashtirishga yordam beradi.

Mazkur masala bo‘yicha mavjud ilmiy-uslubiy ishlarda fortepiano ta’limida badiiy rivojlanish, milliy repertuarni tanlash va maqom an’analarini o‘rganishning ahamiyati yoritilgan. Jumladan, D. R. Xodjiyevaning fortepiano ta’limida talabalarning musiqiy-badiiy rivojlanishini ta’minlovchi pedagogik mexanizmlarga bag‘ishlangan tadqiqotida texnik tayyorgarlikni badiiy tafakkur va estetik idrok bilan

uyg‘unlashtirish masalasi ko‘rib chiqiladi [Xodjiyeva D. R. 2026.]. G. A. Igamberdiyevaning milliy repertuarni tanlash mezonlariga oid maqolasida esa asarning badiiy mazmuni, talabaning texnik imkoniyatlari va tarbiyaviy qiymatini hisobga olish zarurligi ta’kidlanadi [Igamberdiyeva G. A. 2026]. Maqom san’atining estetik va ijodiy tafakkurni rivojlantirishdagi o‘rniga bag‘ishlangan tadqiqotlar ham milliy musiqa materialini tahlil qilishning pedagogik imkoniyatlarini ko‘rsatadi [Kamilova (Zokirova) D.].

Tadqiqotning asosiy vazifalari: musiqiy-estetik did tushunchasining mazmunini fortepiano ta’limi nuqtayi nazaridan yoritish, milliy asarlarni o‘rganish va tahlil qilishning ta’limiy-tarbiyaviy imkoniyatlarini aniqlash, musiqiy tahlilni ijrochilik amaliyoti bilan bog‘lash usullarini tavsiflash, talabalarning musiqiy idroki, mustaqil fikrlashi va badiiy baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish mezonlarini taklif etish kabilarni o‘z ichiga oladi.

Mazkur tadqiqot fortepiano ta’limi, milliy musiqa pedagogikasi, maqom san’ati va musiqiy-estetik tarbiya masalalariga oid ilmiy-uslubiy manbalarni o‘rganish asosiy metodologik yo‘nalish sifatida belgilandi. Tadqiqotning metodik asosini musiqiy asarni yaxlit badiiy hodisa sifatida o‘rganish, nazariy bilimlarni amaliy ijro bilan bog‘lash va talabaning mustaqil musiqiy tafakkurini rivojlantirish tamoyillari tashkil etdi.

Birinchi navbatda, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish metodi yordamida fortepiano ta’limida badiiy rivojlanish, milliy repertuarni tanlash va an’anaviy musiqa materialini o‘qitish masalalari o‘rganildi. Ushbu tahlil asosida milliy asarlarning ta’limiy imkoniyatlari hamda ularni dars jarayonida o‘zlashtirishning muhim yo‘nalishlari ajratib olindi.

Qiyosiy musiqiy tahlilda esa xalq kuylarining turli ijrolari, an’anaviy cholg‘ularda ijro etilgan namunalar va fortepiano uchun moslashtirilgan talqinlar o‘rtasidagi o‘xshashlik hamda farqlarni aniqlashga e’tibor qaratildi. Qiyoslash jarayonida kuy konturi, ritmik xususiyatlar, frazalash, artikulyatsiya, dinamik rivojlanish va ijro xarakteri asosiy mezonlar sifatida belgilandi. Hamda musiqiy asarni kompleks tahlil qilish metodi asarning mazmuni va shaklini alohida-alohida emas, balki o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganishni nazarda tutadi. Talaba asarning janri va xarakterini aniqlaydi, kuy rivojlanishini kuzatadi, takrorlanish va kontrast munosabatlarini belgilaydi, ritmik tuzilishi hamda fakturasini o‘rganadi. Shundan so‘ng tahlil natijalari ijro talqiniga tatbiq etiladi.

Ijrochilik talqini. Tahlil natijalariga asoslanib, temp, artikulyatsiya, dinamika, frazalash va pedal ishlatish bo‘yicha qarorlar qabul qilinadi. Mustaqil ijro va

refleksiya. Talaba o‘z ijrosini tinglaydi, badiiy maqsadga muvofiqligini baholaydi va zarur tuzatishlarni amalga oshiradi.

Ushbu metodik model nazariy tahlilni amaliy faoliyatga tatbiq etishga mo‘ljallangan. Muhim jihati shundaki, mazkur maqolada alohida tajriba-sinov o‘tkazilganligi yoki statistik natijalar olinganligi da’vo qilinmaydi. Keltirilgan natijalar ilmiy manbalar tahlili va pedagogik-metodik umumlashtirish asosida ishlab chiqilgan tavsiyalardan iborat. Ilmiy-uslubiy manbalar tahlili va taklif etilgan metodik yondashuvni umumlashtirish natijasida fortepiano darslarida milliy asarlarni tahlil qilish orqali musiqiy-estetik didni rivojlantirishning o‘zaro bog‘liq bir necha yo‘nalishi belgilandi.

Shunday qilib talabalarga milliy musiqiy asarlarni ongli idrok etishning ahamiyati asoslab berildi. Musiqiy-estetik did asarni shunchaki yoqtirish yoki undan hissiy ta’sirlanish bilan cheklanmaydi. U musiqaning mazmunini anglash, ifoda vositalarini farqlash, ijrodagi badiiy maqsadni tushunish va musiqiy hodisaga asosli baho bera olishni ham qamrab oladi. Shu sababli talabaning milliy asar bilan ishlashi dastlab tinglash va hissiy idrokdan boshlanib, keyinchalik nazariy tahlil va mustaqil talqin bilan davom etishi lozim. Talaba asarning ritmik tuzilishi, kuy yo‘nalishi, frazalari va dinamik rivojlanishini tahlil qilishi ijro qarorlarini ongli qabul qilishiga yordam beradi. Masalan, kuy jumlasining yakunlanishi, musiqiy fikrning davomiyligi yoki yangi mavzuning paydo bo‘lishini anglagan talaba tegishli dinamik o‘zgarishlar va frazalash vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanishi mumkin. Natijada ijro faqat notalarni to‘g‘ri chalishdan iborat bo‘lmay, mazmunli badiiy ifodaga aylanadi.

Mazkur natijalar milliy asarlarni fortepiano darslariga shunchaki repertuar sifatida kiritish yetarli emasligini ko‘rsatadi. Ularning ta’limiy imkoniyati tinglash, anglash, tahlil qilish, ijro etish va baholash jarayonlari izchil tashkil etilgandagina to‘liqroq namoyon bo‘ladi. O‘qituvchi “Bu kuy qanday xarakterga ega?”, “Musiqiy jumlaning yakunlanganini qaysi belgilar orqali aniqlash mumkin?”, “Dinamik o‘zgarishlar asarning mazmuniga qanday ta’sir qiladi?” kabi savollar orqali talabani mustaqil musiqiy fikrlashga undashi mumkin.

Milliy asarlarni tahlil qilishda o‘zbek musiqasining janriy va uslubiy xilma-xilligini hisobga olish lozim. Xalq kuylarida uchraydigan sodda va esda qolarli ohanglardan tortib, maqom an’analaridagi murakkab kuy rivoji va ifodaviy nozikliklargacha bo‘lgan musiqiy materiallar talabaning tayyorgarlik darajasiga mos ravishda tanlanishi zarur. Maqom namunalari bilan ishlashda kuy va lad munosabatlari, musiqiy rivojlanish, bezaklar hamda an’anaviy ijrochilik tafakkuriga

e’tibor qaratish talabaning milliy musiqiy tafakkurini chuqurlashtiradi [Kamilova (Zokirova) D.].

Biroq an’anaviy musiqani fortepiano vositasida ijro etishda ayrim metodik qiyinchiliklar yuzaga keladi. Xususan, milliy cholg‘ularga xos tovush hosil qilish usullari, bezaklar, mikrointonatsion nozikliklar va erkin ijro xususiyatlari fortepianoda har doim ham aynan qayta tiklanmaydi. Bunday vaziyatda pedagogning vazifasi an’anaviy ijroni mexanik tarzda ko‘chirishni talab qilish emas, balki uning badiiy mazmunini fortepianoning ifoda imkoniyatlari orqali anglash va yetkazishga o‘rgatishdir. Bunda tovush hujumi, legato, stakkato, frazalash, dinamika va pedal imkoniyatlaridan o‘rinli foydalanish muhim hisoblanadi.

Ta’lim jarayonida audio va video yozuvlardan foydalanish ham muhim imkoniyat yaratadi. Talaba xalq cholg‘ularidagi ijro namunalarini tinglab, fortepiano talqini bilan qiyoslaydi, ijrodagi farqlarni aniqlaydi va o‘z talqinining kuchli hamda takomillashtirilishi zarur jihatlarini belgilaydi. Bunda texnologiya o‘qituvchi rahbarligidagi tahlilni to‘ldiruvchi vosita bo‘lib xizmat qilishi, jonli tinglash va bevosita ijrochilik faoliyatining o‘rnini to‘liq egallamasligi kerak.

Shu bilan birga, ushbu maqolada taklif qilingan metodik yondashuv nazariy-metodik umumlashtirishga asoslangan. Uning samaradorligini aniq baholash uchun kelgusida turli tayyorgarlik darajasidagi talabalar ishtirokida pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil etish, dastlabki va yakuniy ko‘rsatkichlarni qiyoslash hamda natijalarni statistik tahlil qilish maqsadga muvofiq. Bu esa milliy repertuarni tahlil qilishning musiqiy-estetik rivojlanishga ta’sirini yanada aniqroq baholash imkonini beradi.

Fortepiano darslarida milliy asarlarni tahlil qilish talabalarning musiqiy va estetik didini rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik vositadir. Milliy musiqiy meros namunalarini o‘rganish orqali talabalar kuylarning badiiy mazmuni, ritmik va lad xususiyatlari, shakliy tuzilishi hamda ijrochilik uslubini chuqurroq anglash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu jarayon ularning musiqiy idroki, nazariy tafakkuri, ijrochilik mahorati va mustaqil estetik baholash ko‘nikmalarini o‘zaro bog‘liq holda rivojlantirishga yordam beradi.

Musiqiy-estetik didni shakllantirish asarni texnik jihatdan o‘zlashtirish bilan cheklanmasdan, uning badiiy mazmuni va milliy-uslubiy xususiyatlarini anglashni ham talab qiladi, milliy asarlarni tinglash, nazariy tahlil qilish, ijro etish va refleksiv baholash bosqichlarini o‘zaro bog‘lash ta’lim jarayonining izchilligini ta’minlaydi, xalq kuylarini an’anaviy ijro namunalari bilan qiyoslash, maqom an’analariga xos

xususiyatlarni o‘rganish va milliy kompozitorlar ijodidan foydalanish talabalarning milliy musiqiy tafakkurini boyitishga xizmat qiladi.

Shu bilan birgalikda pedagogning yo‘naltiruvchi faoliyati talabalarning mustaqil fikrlashi, ijodiy izlanishi va o‘z ijrosiga ongli munosabatini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Umuman olganda, fortepiano ta’limida milliy musiqiy asarlarni tahlil qilishga asoslangan yondashuv ijrochilik mahorati bilan estetik tarbiyaning uyg‘unligini ta’minlashga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu metodikaning amaliy samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali tekshirish, turli darajadagi talabalar uchun moslashtirilgan topshiriqlar tizimini yaratish va milliy repertuar asosida baholash mezonlarini takomillashtirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Igamberdiyeva G. A. Criteria for Selecting National Repertoire in Interfaculty Piano Lessons. Academic Journal of Science, Technology and Education, 2026, 2(6), 25–29. https://integrumpublication.org/index.php/ajste/article/view/265.
2. Kamilova (Zokirova) D. The Art of Maqom as an Aesthetic and Creative Foundation in the Education of Student-Composers. Journal of National Culture. https://jnculture.uz/index.php/jnc/article/view/45.
3. Xodjiyeva D. R. Effective Pedagogical Mechanisms of Ensuring the Musical and Artistic Development of Students in Piano Education. European International Journal of Pedagogics, 2026. DOI: https://doi.org/10.55640/eijp-06-02-17.